

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2017, tom 48, s. 75–101
<https://doi.org/10.7163/SOW.48.5>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Odnowa wsi jako czynnik aktywizacji społeczności lokalnych

Village renewal as a factor activating local communities

Mirosław BICZKOWSKI • Roman RUDNICKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Nauk o Ziemi
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Turyzmu
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
mirbicz@umk.pl • rudnickir@umk.pl

Zarys treści: Głównym celem artykułu jest przybliżenie poziomu realizacji, zróżnicowania przestrzennego oraz efektów działania „Odnowa i rozwój wsi” wdrażanego poprzez Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 (PROW). Skala środków zaangażowana w realizację programu powoduje, iż był to jeden z najsilniej oddziaływujących instrumentów w zakresie poprawy jakości życia na wsi. Ponadto działanie to stanowiło impuls aktywizujący wewnętrzny potencjał poszczególnych jednostek terytorialnych, w tym pobudzenie do działania społeczności lokalnych. W celu możliwie pełnego rozpoznania znaczenia i skali oddziaływania programu odnowy wsi, analizę przeprowadzono w różnych skalach przestrzennych, tj. krajowej oraz regionalnej (na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego) i lokalnej – przykłady inwestycji w wybranych gminach/miejscowościach. W analizie wykorzystano wskaźniki charakteryzujące wybrane elementy kapitału społecznego stanowiące tło oceny poziomu absorpcji środków i aktywności mieszkańców w aplikowaniu o środki z programu odnowy wsi.

Słowa kluczowe: odnowa wsi, fundusze UE, obszary wiejskie, aktywizacja mieszkańców, społeczności lokalne

Wstęp

Znaczna część obszarów wiejskich w Polsce nadal boryka się z wieloma problemami rozwojowymi: niewystarczającym poziomem rozwoju infrastruktury lub jej złym stanem, niskim poziomem kapitału społecznego, brakiem inwestycji w poprawę wyglądu i fizjonomii wsi czy znacznym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych utrudniającym prowadzenie racjonalnej polityki gospodarczej (Wilczyński 2003; Koreleski 2007; Biczkowski i Grabowska 2015). Na powyższe problemy często nakłada się bierność mieszkańców, brak angażowania się w sprawy lokalnej społeczności, brak perspektyw zawodowych czy niski poziom mobilności. Realizowany – od chwili wstąpienia Polski do Unii Europejskiej – program odnowy wsi finansowany z budżetu Wspólnoty, ma za zadanie przyczynić się do poprawy sytuacji na wsi, w tym pomóc w rozwiązywaniu powyższych problemów.

Sukcesywny rozwój programu odnowy wsi możliwy był dzięki środkom wdrażanym poprzez kolejne programy finansowane z funduszy UE: przedakcesyjny program SAPARD, następnie SPO Rolnictwo, a obecnie Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (Idziak i Wilczyński 2013). Jak jednak zauważa M. Wójcik (2010), akcesja Polski do UE poszerzyła zakres uwarunkowań decydujących o przekształcaniach wsi, lecz nie była jedynym, de-

terminującym czynnikiem. Gdyby nie zmiana mentalności i bardziej otwartego podejścia ludzi do kwestii funduszy unijnych, odnowa wsi prawdopodobnie nie przybrałaby obecnej formy. Z drugiej strony program odnowy wsi pełni istotną rolę jako instrument wzmacniająca jakość kapitału społecznego (Kutkowska i Piławka 2012) oraz pobudzający do działania społeczność sołectką w planowaniu i realizacji przedsięwzięć dotyczących własnej miejscowości (Czapiewska 2011).

W toczącym się dyskursie związanym z odnową wsi¹ pojawiają się również głosy, iż powszechny dostęp do środków unijnych przyczynił się do pewnego strywalizowania założeń i odejścia od głównych celów przyświecających tej idei, stając się w efekcie prostym narzędziem zapewniającym źródło finansowania dla prowadzonych inwestycji, pomijając zaś przy tym czynnik społeczny.

Tym niemniej, niezależnie od zajmowanego stanowiska, najważniejszym i kluczowym instrumentem wsparcia wszelkiego rodzaju przedsięwzięć będących przejawem zaangażowania mieszkańców wsi w poprawę warunków życia jest działanie „Odnowa i rozwój wsi” wdrażane w ramach PROW 2007–2013 i kontynuowane w perspektywie 2014–2020. Ocena poziomu realizacji, zróżnicowania przestrzennego oraz efektów wdrażania projektów wymienionego działania stanowi główny cel artykułu. Z uwagi, iż działanie to stanowiło impuls aktywizujący wewnętrzny potencjał poszczególnych jednostek terytorialnych, w tym pobudzenie do działania społeczności lokalnych, poziom absorpcji środków zestawiono i porównano z wybranymi elementami kapitału społecznego i ludzkiego w oparciu o przyjęte wskaźniki. Aby dokonać możliwie pełnego rozpoznania znaczenia i skali oddziaływania programu odnowy wsi, analizę przeprowadzono w różnych skalach przestrzennych, tj. krajowej i regionalnej (na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego), jak również lokalnej poprzez przykłady inwestycji w wybranych gminach/miejscowościach.

Założenia badawcze oraz metodologia

Koncepcja artykułu i przyjęte założenia badawcze oparte zostały na kilku zasadniczych wątkach. Wstępna część pracy poświęcona została omówieniu idei odnowy wsi, jej znaczeniu w działaniach na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców oraz roli społeczności lokalnych, jaką odgrywają w absorpcji środków unijnych przeznaczonych na to działanie. W nawiązaniu do postawionego celu badawczego, w empirycznej części pracy wykorzystano dane dotyczące liczby zrealizowanych wniosków oraz wielkości pozyskanych środków z działania „Odnowa i rozwój wsi” finansowanego ze źródeł unijnych. Było ono wdrażane w ramach PROW 2007–2013 poprzez dwie osie: oś 3 (działanie „Odnowa i rozwój wsi”) ukierunkowaną na rozwój oddolny oparty na lokalnych zasobach i mechanizmach przy wsparciu czynnikami o charakterze ponadlokalnym oraz podejście LEADER (oś 4, w ramach działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” dla projektów, które nie kwalifikowały się do wsparcia w ramach działań osi 3, ale które przyczyniały się do osiągnięcia celów tej osi), skoncentrowane w większym stopniu na pobudzaniu aktywności lokalnych społeczności i ich zaangażowaniu w poszukiwanie i wykorzystanie potencjału drzemącego w obszarach wiejskich (Program... 2016). Niedawne zakończenie i rozliczenie funduszy

¹ W tym np. głosy uczestników XXXIII Seminarium Geografii Wsi pt. „Odnowa i rewitalizacji wsi. W kierunku nowych paradygmatów kształtowania wiejskiej przestrzeni”, Tomaszowice k. Krakowa, 1–2 czerwca 2017 r.

przeznaczonych na to działanie² pozwala na ostateczne podsumowanie jego finalnych efektów wraz z ukazaniem skali różnicowania przestrzennego w poziomie absorpcji środków. Ponadto w przeprowadzonej analizie skonfrontowano rozkład przestrzenny poziomu absorpcji mierzony liczbą wniosków i wielkością pozyskanych środków z działania „Odnowa i rozwój wsi” z podstawowymi założeniami przyświecającymi idei odnowy wsi. Cele przyświecające działaniu „Odnowa i rozwój wsi” sprawiają, iż jest ono dobrym przykładem do przeprowadzenia analiz nad istotą mechanizmów oddziaływujących na aktywizację poszczególnych grup beneficjentów i lokalnych społeczności.

Badanie przeprowadzono z zastosowaniem dwóch skal przestrzennych: na poziomie krajowym oraz regionalnym (wraz z lokalnym). Analiza na szczeblu ogólnopolskim odnosi się przede wszystkim do ukazania różnicowania przestrzennego oraz oceny poziomu aktywności (mierzonej liczbą zrealizowanych wniosków) i absorpcji środków (mierzonej wielkością pozyskanego dofinansowania ze środków unijnych) z programu odnowy wsi. Następnie, w celu uchwycenia zależności między skalą absorpcji a aktywnością społeczności lokalnych, wykorzystano wskaźniki charakteryzujące wybrane elementy kapitału społecznego i ludzkiego (zmiennie objaśniające):

- liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych (NGO, trzeci sektor) na 1000 mieszkańców (aktywność społeczna),
- osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców (aktywność gospodarcza, przedsiębiorczość),
- odsetek (%) radnych gmin z wykształceniem wyższym (wykształcenie),
- liczba mieszkańców (zasób demograficzny).

Ponadto wykorzystano metodę regresji liniowej w celu ukazania współzależności i dokonania porównań zachodzących między wskaźnikami absorpcji a kapitałem społecznym. Współzależność pomiędzy obiema grupami uwarunkowań akcentuje m.in. koncepcja neo-endogenicznego rozwoju obszarów wiejskich (Ray 1997, 2006; Klekotko 2005; Biczkowski 2013), która zakłada wykorzystywanie wszystkich możliwych zasobów lokalnych (w tym ludzkich) w celu jak największej absorpcji potencjalnych czynników zewnętrznych, aby z kolei pomnażać zasoby własne.

Analiza na poziomie krajowym stanowiła punkt wyjścia do dalszej, pogłębionej analizy przeprowadzonej na poziomie regionalnym na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. Obejmowała ona ocenę różnicowania przestrzennego wg następujących kryteriów: liczby zrealizowanych wniosków i poziomu absorpcji środków (wraz ze strukturą wielkościową obu wskaźników), rodzaju wnioskodawcy oraz różnicowania rodzajów kosztów kwalifikowanych. Ponadto w ocenie układów przestrzennych uwzględniono uwarunkowania przyrodnicze (podział gmin o mniej i bardziej korzystnych warunkach w zależności od średniego dla regionu wskaźnika jakości rolniczej przyrodniczej; wg IUNiG w Puławach), historyczne (podział gmin na położone na terenie dawnych zaborów rosyjskiego i pruskiego) oraz poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego (podział gmin na te o niższym i wyższym względem średniej w regionie poziomie rozwoju, określonym wg stanu w 2010 r. na podstawie średniej znormalizowanej wybranych cech diagnostycznych (por. Rudnicki i Kozłowski 2012; Adamiak i Rudnicki 2016).

² Z uwagi na obowiązującą zasadę „n+2” środki UE są wydatkowane przez dwa kolejne lata od ukończenia danej perspektywy finansowej, zaś końcowe rozliczenie tych środków nastąpiło w 2016 r.

Podstawową jednostką terytorialną przyjętą w badaniach była gmina³. W skali kraju zbiór obejmował 2175 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich (w analizie nie uwzględniono gmin miejskich), w tym 1559 stanowiły gminy wiejskie i 616 gminy miejsko-wiejskie. Prezentacja warsztatu badań na przykładzie woj. kujawsko-pomorskiego obejmowała 127 gmin, w tym 95 wiejskich i 32 miejsko-wiejskich, z uwzględnieniem podziału na 19 powiatów ziemskich.

W badaniach wykorzystano dane dotyczące realizacji działania „Odnowa i rozwój wsi” pozyskane z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Warszawie (poziom krajowy) i Toruniu (poziom regionalny), Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu (poziom regionalny; stan na marzec 2016 r.), a także dane pochodzące z Banku Danych Lokalnych GUS wykorzystane przy konstrukcji wskaźników.

Odnowa wsi jako instrument aktywizujący społeczność lokalną

W polskich realiach wieś często jest wskazywana jako miejsce o słabszym poziomie organizacji mieszkańców i kapitału społecznego (Kamiński 2008), zaś niska aktywność i zaangażowanie społeczności lokalnych oraz działanie struktur władzy lokalnej i administracji postrzegane jest poprzez pryzmat własnych interesów. Stąd istotnym problemem i zarazem jednym z najważniejszych celów w ostatnich latach stała się kwestia aktywizacji mieszkańców wsi i włączenia lokalnych wspólnot w proces decyzyjno-organizacyjny związany z rozwojem swoich „małych ojczyzn”. Wieloletnie zaniedbania, szczególnie w przestrzeni społeczno-kulturowej i przyrodniczo-krajobrazowej wsi wynikające z utraty kulturowej tożsamości wsi i zaniku tradycyjnego „chłopskiego” stylu życia, skutkują w efekcie pogłębieniem poczucia osamotnienia i izolacji społecznej, zanikiem kontaktów towarzyskich, biernością w angażowaniu się w sprawy wykraczające poza własne gospodarstwo domowe (Kaleta 1992). Aby przeciwdziałać obserwowanym trendom pojawiły się ruchy społeczne związane z szeroko rozumianą odnową wsi, czemu sprzyjało wprowadzenie programu „Odnowa i rozwój wsi” do katalogu działań finansowanych z środków Unii Europejskiej, którego budżet poprzez dotychczas zrealizowane inwestycje przekroczył kwotę miliarda euro. Pieniądze oraz dostęp do nich nie stanowią zatem większej bariery w działaniach na rzecz rozwoju lokalnych wspólnot. Jest nią natomiast niska jakość kapitału społecznego – czy też lokalnej demokracji, jak pisze R. Wilczyński (2012) – przejawiająca się brakiem zainteresowania mieszkańców podejmowanymi decyzjami i prowadzonymi w ich konsekwencji działaniami. Idee odnowy wsi wdrażane w krajach zachodniej Europy od lat 60/70 XX w.⁴ opierały się głównie na osobistym zaangażowaniu mieszkańców, wynikającym z przyjęcia odpowiedzialności za przyszłość wsi. Tym samym działania, w które zaangażowana była lokalna społeczność wpływały nie tylko na podwyższenie jakości ży-

³ Zestawienia tabelaryczne (wraz z częścią opisu), z uwagi na ograniczoną pojemność artykułu, sporządzono na poziomie województw (jako sumaryczną wartość ogółu gmin w regionie), natomiast na poziomie regionu sumaryczne dane zawarte w tabelach przedstawiono w układzie powiatów. Wyniki analiz na poziomie gmin przedstawione zostały w postaci graficznej na kartogramach ilustrujących przestrzenne zróżnicowanie wdrażania programu odnowy wsi.

⁴ Geneza ruchu odnowy wsi związana jest z krajami niemieckojęzycznymi, zaś autorem pojęcia – z języka niemieckiego zwanego *dorferneuerung* (*dorf* – wieś, *neuerung* – odnowa) – był Walter Blah (1996). Termin ten pojawił się w miesięczniku niemieckim *Agrarische Rundschau* i dotyczył metod zastosowanych w Bawarii, która pomimo wysokiego uprzemysłowienia oraz rozwoju gospodarczego, zachowała swoją własną tożsamość, kulturę lokalną i tradycję.

cia i warunki ekonomiczno-infrastrukturalne wsi, ale również na zachowanie tożsamości jej mieszkańców. W proces odnowy wsi, oprócz samych mieszkańców, włączane są także wszelkie pozostałe instytucje i podmioty tam zlokalizowane. Tym niemniej stanowią one wraz z lokalnymi władzami samorządowymi rolę wspomagającą, koordynującą czy też organizacyjną, stanowiąc wsparcie oraz zaplecze logistyczne.

Genezy należy szukać w pierwszych europejskich projektach odnowy wsi rozumianych jako kompleksowe i szczegółowe określenie funkcji oraz sposobu zagospodarowania. Miały one prowadzić do całościowej rewitalizacji przestrzeni wiejskiej – publicznej oraz prywatnej. Z czasem dostrzeżono, że wraz z odnową substancji budowlanej, następowała odnowa „duchowa” wsi (Wilczyński 2008). Aspekt społeczny zaczął odgrywać coraz istotniejszą rolę. Wynika to z faktu, że aktywizacja społeczności lokalnej, zmiana jej postawy z biernej na aktywną skutkuje nie tylko poprawą materialnych warunków życia. Wpływa na kształtowanie pozytywnych postaw wśród mieszkańców wsi, generuje rozwój inicjatyw oddolnych, co w konsekwencji prowadzi do ogólnej poprawy konkurencyjności polskiej wsi nie tylko na płaszczyźnie wieś–miasto, ale także polska wieś–wieś europejska. Jak słusznie zauważa M. Kłodziński (2007), odnowa wsi to ludzie, ich zaangażowanie, potrzeby oraz zasoby, które tkwią w nich i otoczeniu.

Doświadczenia krajowe wynikające z pierwszej (2004–2006) oraz drugiej (2007–2013) perspektywy finansowej, poprzez które wdrażano działanie „Odnowa i rozwój wsi”, pozwalają stwierdzić, iż w Polsce w kwestii aktywności w aplikowaniu o środki unijne siła ciężkości przesunięta została na gminy (władze lokalne). To samorzady przejęły rolę liderów w lokalnych środowiskach, czy to w sposób bezpośredni, czy też pośredni poprzez podległe podmioty (ośrodki kultury, biblioteki, ośrodki sportowe, itp.). Zatem czynnik jawiący się jako jeden z kluczowych w idei odnowy wsi, czyli aktywność mieszkańców, w krajowych realiach ma znacznie mniejsze znaczenie.

Odnowa wsi w Polsce

Projekty zrealizowane oraz pozyskane środki w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi”

Największym jak dotychczas instrumentem ukierunkowanym na działania z zakresu odnowy wsi był Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. Ogółem w ramach przedsięwzięć z działania „Odnowa i rozwój wsi” zrealizowano w kraju 15 160 projektów (wg stanu na 30.06.2016), z czego 6965 poprzez os 3 oraz 8195 poprzez os 4. Najwięcej przedsięwzięć wykonano w gminach województwa mazowieckiego (1625), wielkopolskiego (1588), małopolskiego (1378), lubelskiego (1259) oraz podkarpackiego (1183), zaś najmniej w gminach województwa opolskiego (449) i lubuskiego (524). Podobnie wygląda rozkład przestrzenny wielkości pozyskanych środków. Ogólna wartość projektów sięgnęła kwoty 4312,2 mln zł, przy czym dofinansowanie ze środków UE wyniosło 2880,2 mln zł (por. tab. 1). W podziale funduszy wg osi większa pula – pomimo niższej liczby przedsięwzięć – pochodziła z osi 3 (ok. 1,71 mld zł), niż z osi 4 (ok. 1,18 mld zł). Wskazuje to, iż w ramach osi 3 realizowane były kosztowniejsze inwestycje (przeciętnie o wartości ok. 500 tys. zł) niż poprzez os 4 (przeciętna wartość – ok. 330 tys. zł). Największy udział w płatnościach przypadł woj. wielkopolskiemu (309,8 mln zł), mazowieckiemu (267,6 mln zł) oraz małopolskiemu (258,9 mln zł), zaś najniższy opolskiemu (85,4 mln zł).

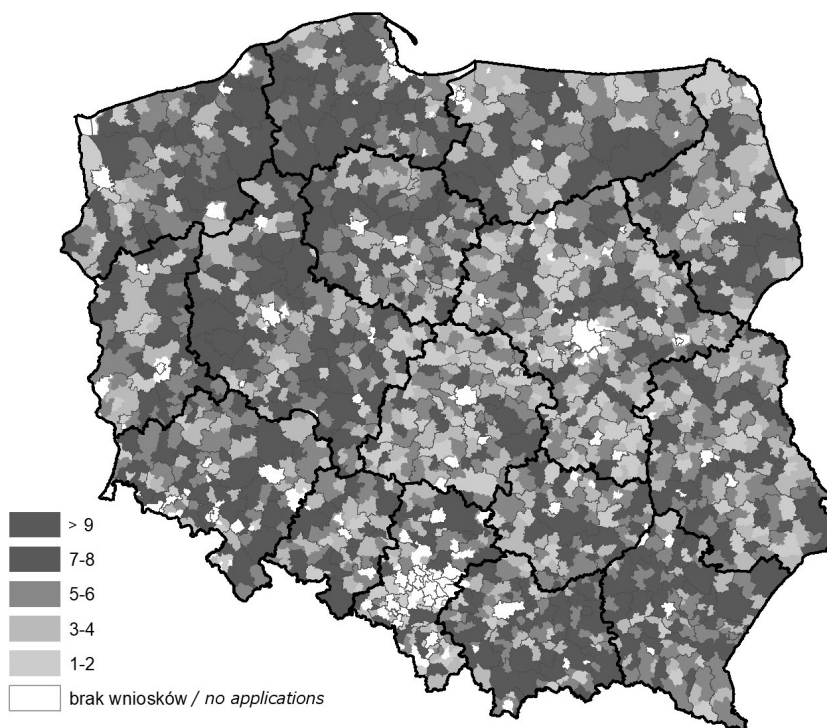
Tabela 1. Podstawowe dane dotyczące wybranych elementów kapitału społecznego i ludzkiego oraz wniosków zrealizowanych w działaniu „Odnowa i rozwój wsi” w Polsce

Województwo	Kapitał społeczny i ludzki – wybrane parametry		Wdrażanie działania „Odnowa i rozwój wsi” (oś 3 i 4 razem)			Wartość dofinansowania (tys. zł na 1 wniosek)			
	Aktywność społeczna (organizacje pozarządowe/1000 mieszkańców)	Aktywność gospodarcza (osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą/1000 mieszkańców)	Wykształcenie (udział radnych z wykształceniem wyższym %)	Liczba zrealizowanych wniosków	Wartość (mln zł)				
				ogółem	udział (Polska=100)	ogółem	w tym środki UE	udział w transferach (Polska=100)	
Dolnośląskie	3,35	63,26	35,9	993	6,6	321,3	205,5	7,1	206,9
Kujawsko-pomorskie	2,69	53,96	30,1	920	6,1	248,8	171,5	6,0	186,4
Lubelskie	3,2	41,80	25,9	1259	8,3	339,1	231,4	8,0	183,8
Lubuskie	3,27	61,78	37,2	524	3,5	157,2	105,8	3,7	201,9
Łódzkie	3,12	52,86	29,1	857	5,7	293,6	194,7	6,8	227,2
Małopolskie	2,64	61,37	33,4	1378	9,1	385,9	258,9	9,0	187,9
Mazowieckie	2,64	56,01	29,0	1625	10,7	394,7	267,6	9,3	164,6
Opolskie	2,98	60,02	38,6	449	3,0	126,7	85,4	3,0	190,2
Podkarpackie	3,14	47,05	32,7	1183	7,8	336,0	230,0	8,0	194,4
Podlaskie	3,05	42,20	26,3	633	4,2	179,1	123,1	4,3	194,5
Pomorskie	2,92	62,38	31,9	874	5,8	231,3	152,9	5,3	174,9
Śląskie	2,41	66,52	38,8	763	5,0	223,0	144,2	5,0	188,9
Świętokrzyskie	2,98	49,55	33,8	686	4,5	199,8	139,3	4,8	203,0
Warmińsko-mazurskie	3,29	47,50	31,9	691	4,6	217,0	140,1	4,9	202,8
Wielkopolskie	3,04	66,69	35,8	1588	10,5	477,7	309,8	10,8	195,1
Zachodniopomorskie	3,25	76,48	40,3	737	4,9	181,4	120,0	4,2	162,8
Polska	3,00	56,80	33,2	15160	100,0	4312,3	2880,2	100,0	190,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARIMR, centrala w Warszawie.

Szczególnie interesujący z punktu oceny aktywności lokalnych społeczności (szeroko rozumianych, zarówno mieszkańców, jak i instytucji lokalnych, przedsiębiorców itp.) jest rozkład liczby zrealizowanych przedsięwzięć w ujęciu gmin, jako podstawowych jednostek administracyjno-terytorialnych, mających własną podmiotowość i osobowość prawną. Najwyższą aktywność w realizacji przedsięwzięć z zakresu odnowy wsi wykazali beneficjenci z gminy Wieliczka (32 wnioski), następnie gminy Pietrowice Wielkie (powiat raciborski) – 26 wniosków, Kobylnica (pow. słupski) – 23, Psary (pow. będziński) – 22 oraz Nowa Sarzyna (pow. leżajski) i Krokowa (pow. pucki) – po 21 wniosków. Oprócz nich jeszcze w pięciu gminach⁵ udało się zrealizować po 20 projektów.

W skali kraju koncentrację obszarów o najwyższym poziomie aktywności stanowiły gminy z południowej i południowo-wschodniej Polski (woj. małopolskie i podkarpackie) oraz środkowego Pomorza (pogranicze woj. zachodniopomorskiego i pomorskiego), a także z wybranych powiatów woj. wielkopolskiego (np. wągrowiecki, nowotomyski, międzychodzki), warmińsko-mazurskiego (nowomiejski, piski) czy podlaskiego (hajnowski; por. ryc. 1). Z drugiej strony aż w 21 gminach, skoncentrowanych w woj. śląskim i mazowieckim, nie wdrożono żadnego przedsięwzięcia z zakresu odnowy wsi oraz jednostkowo w pozostałych regionach.

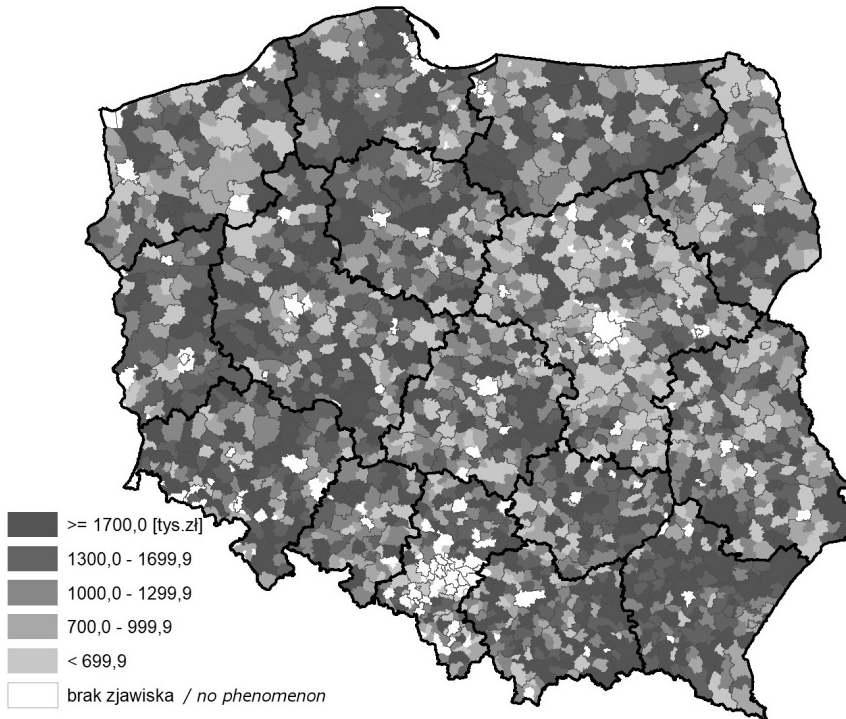

Ryc. 1. Liczba zrealizowanych wniosków w ramach odnowy wsi (oś 3 i 4 – razem)

Number of accepted applications within the village renewal measure (axes 3 and 4 in total)

Źródło/Source: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR, centrala w Warszawie / own elaboration based on the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture (ARMA) data.

⁵ Kalwaria Zebrzydowska (pow. wadowicki), Bardo (ząbkowicki), Werbkowice (hrubieszowski), Słupsk (gm. wiejska), Sępóln Krajeński (sępoleński)

Ryc. 2. Kwota zrealizowanych płatności w ramach działań odnowy wsi (oś 3 i 4 – razem)
Amount of payments executed within the village renewal measure (axes 3 and 4 in total)
 Źródło/Source: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR, centrala w Warszawie / own elaboration based on the ARMA data.

Względnie podobny rozkład przestrzenny obserwuje się w przypadku wielkości środków pozyskanych na realizację zadań z odnowy wsi (por. ryc. 2). Największym beneficjentem okazała się gmina Biskupiec (pow. nowomiejski), gdzie na 19 przedsięwzięć wnioskodawcy pozyskali łącznie 5,12 mln zł ze środków UE (łączna wartość inwestycji wyniosła 8,27 mln zł). Drugą gminą, z niewiele mniejszą kwotą absorpcji, była Wieliczka (5 mln zł). Biorąc pod uwagę zarówno poziom aktywności (zrealizowane wnioski), jak i skuteczności (pozyskane środki UE) w aplikowaniu o fundusze można stwierdzić, iż gmina Wieliczka była liderem we wdrażaniu działań z zakresu programu odnowy wsi. Poza dwiema powyższymi jednostkami kolejne 9 gmin⁶ pozyskało między 4–5 mln zł, zaś 52 następne między 3–4 mln zł. W większości jednostek poziom łącznego dofinansowania był niższy i oscylował między 1 a 2 mln zł (blisko połowa gmin) oraz między 30 tys. a 1 mln zł (ok. 800 kolejnych gmin).

W kontekście rozkładu przestrzennego poziomu aktywności w staraniu o fundusze UE znaczących i ciekawych wniosków dostarcza zestawienie i porównanie go ze wskaźnikiem poczucia związku mieszkańców z miejscem zamieszkania oraz z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy, opracowanym przez GUS na potrzeby oceny poziomu jakości życia mieszkańców

⁶ Wągrowiec (pow. wągrowiecki), Wierzbinek (koniński), Sośnie (ostrowski), Mirsk (lwówecki), Miękinia (średzki), Limanowa (limanowski), Myślenice (myślenicki), Kamieniec (grodzki), Strawczyn (kielecki)

w poszczególnych województwach⁷ (*Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo...* 2013). Wskaźnik ten można potraktować jako swoistą miarę tożsamości lokalnej, płynącą z poczucia bliskości z miejscem zamieszkania i najbliższą okolicą. Najniższym udziałem osób odczuwających przynależność do społeczności lokalnej cechuje się woj. zachodniopomorskie (69%, przy średniej dla kraju 79%), natomiast najwyższym mieszkańcy gmin z województwa lubelskiego, świętokrzyskiego, podkarpackiego (84–87%) oraz małopolskiego i wielkopolskiego (82%), a więc regionów o najwyższym udziale mieszkańców wsi (oprócz Wielkopolski). Zauważalna jest zatem znaczna spójność między poczuciem tożsamości lokalnej a poziomem aktywności w aplikowaniu o środki UE. Zbieżność ta obserwowana jest silnie zwłaszcza w Małopolsce, na Podkarpaciu i Lubelszczyźnie oraz (nieco słabsza) w Wielkopolsce, czyli regionami które wykazały się największą aktywnością w liczbie zrealizowanych wniosków z odnowy wsi. Jedynie w województwie świętokrzyskim zbieżność ta była na niższym poziomie (choć wyższa aniżeli przeciętnie w kraju). Ponadto wskaźniki absorpcji dla czterech najbardziej aktywnych regionów wykazują silną zależność również z innymi wskaźnikami opracowanymi na potrzeby wspomnianego badania, np. wskaźnikiem zaangażowania w formalną sieć i wskaźnikiem dobrych relacji sąsiedzkich czy wskaźnikiem izolacji społecznej (niższe – czyli korzystniejsze – wartości wskaźnika). Taki rozkład zależności pozwala na wyciągnięcie ogólnego wniosku, iż silne poczucie przynależności do określonej społeczności, wzajemne zaufanie i pomoc (np. świadczenie sobie różnych przysług, odwiedzanie sąsiadów, poczucie bezpieczeństwa) czy zaangażowanie w życie miejscowości (przynależność bądź uczestnictwo w lokalnych organizacjach i wspólnotach) znacząco wpływa także na aktywność mieszkańców w innych sferach życia, w tym również na poziom absorpcji funduszy unijnych. Zauważalne jest to zwłaszcza na przykładzie małych społeczności – jakimi z reguły są wsie – oraz programu odnowy wsi, którego główne idee silnie związane są z aktywizacją lokalnych społeczności.

Poziom wdrażania środków z działania „Odnowa i rozwój wsi” a wybrane wskaźniki aktywności społecznej

Jeden z zasadniczych celów badania dotyczył zestawienia i porównania ze sobą danych z dwóch zbiorów, tj. poziomu aktywności i absorpcji środków z odnowy wsi z grupą wybranych wskaźników aktywności społecznej objaśniających różnice w absorpcji. Tak ujęta analiza wskazała na znaczne różnice między poszczególnymi determinantami, potwierdzone skrajnymi wartościami wskaźnika (por. tab. 2):

a) liczby zrealizowanych wniosków w przeliczeniu na:

- 10 tys. mieszkańców (średnia dla kraju: 7,6) – od 5,7 w woj. opolskim do 10,6 w woj. podlaskim,
- 1000 organizacji z sektora NGO (średnia dla kraju: 256,1) – od 188,8 w woj. opolskim do 355,4 w woj. podlaskim,
- 1000 podmiotów osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (średnia dla kraju: 11,9) – od 8,8 w woj. śląskim do 21,7 w woj. podlaskim,

⁷ Wskaźnik opracowany przez GUS na potrzeby badania spójności społecznej („Społeczność lokalna i kontakty społeczne”) obliczony jako udział osób powyżej 16 roku życia, które zadeklarowały odczuwanie związku z miejscowością w której mieszkają oraz związku z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy w której mieszkają. Badanie reprezentacyjne w postaci pogłębionych wywiadów kwestionariuszowych przeprowadzono na próbie 26 999 gospodarstw domowych (z ogólnej populacji 13,3 mln).

- 100 miejscowości (średnia dla kraju: 35,2) – od 19,2 w woj. łódzkim do 76,7 w woj. podkarpackim;
- b) wielkości środków pozyskanych z programu odnowy wsi w przeliczeniu na:
 - 1 mieszkańca (średnia dla kraju: 145,3 zł) – od 109,3 zł w woj. opolskim do 206,1 zł w woj. podlaskim,
 - 1 organizację z sektora NGO (średnia dla kraju: 48,6 tys. zł) – od 35,9 tys. zł w woj. opolskim do 69,1 tys. zł w woj. podlaskim,
 - 1 podmiot osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (średnia dla kraju: 2261 zł) – od 1607 zł w woj. mazowieckim do 4219 zł w woj. podlaskim,
 - 1 miejscowość (średnia dla kraju: 66,9 tys. zł) – od 34,1 tys. zł w woj. mazowieckim do 149,2 tys. zł w woj. podkarpackim.

Wyraźnie zauważalna jest niska pozycja beneficjentów z woj. opolskiego, które jednakże jest pionierem we wdrażaniu programów odnowy wsi w Polsce. Na Opolszczyźnie projekty realizowane są już od 1997 r. (a zatem jeszcze przed wstąpieniem Polski do Wspólnoty), kiedy to zainicjowano tworzenie i wdrażanie pierwszego regionalnego programu odnowy wsi. Jest to największy i najdłużej działający program aktywizacji społeczności lokalnych, którego nadrzędnym celem jest szeroko rozumiana poprawa warunków życia na wsi oraz ekonomicznej niezależności wsi. Oznacza to, iż aby inicjować działania związane z tym programem, środki unijne nie są czynnikiem niezbędnym. Tym niemniej ułatwiają one prowadzenie wszelkich działań (wymagających określonych nakładów finansowych) oraz przyczyniają się do upowszechnienia odnowy wsi w Polsce. Głównym problemem, często podnoszonym w dyskusji, jest fakt sprowadzenia programu do aspektu czysto ekonomicznego (pozyskiwanie środków na inwestycje), pomijając jednocześnie czynnik społeczny związany z pobudzaniem społeczności sołeckich i angażowaniem jej w przedsięwzięcia dotyczące rozwoju własnej wsi.

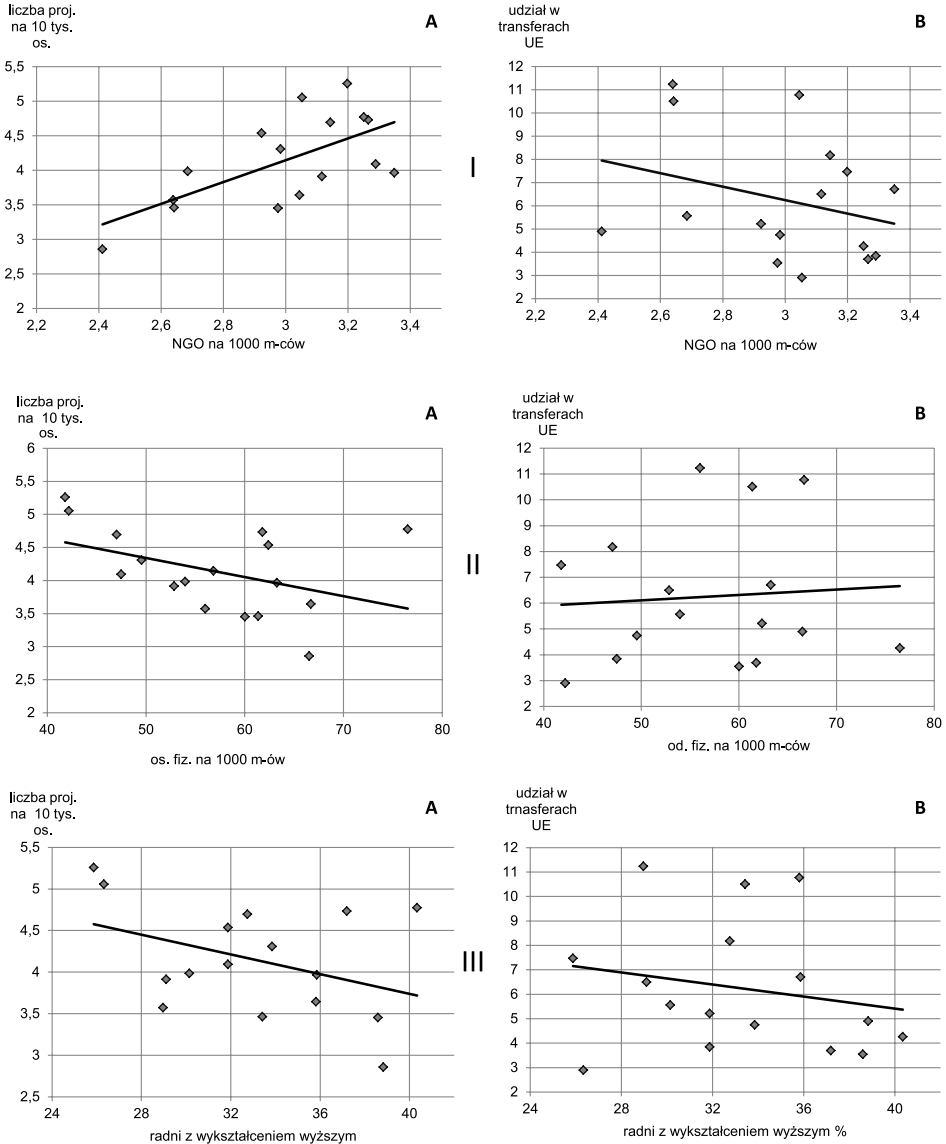
Najistotniejszym kryterium oceny była próba wychwycenia wzajemnych zależności zachodzących na płaszczyźnie: poziom absorpcji środków z programu odnowa wsi – kapitał społeczny, oparta o wskaźniki skonstruowane dla obu grup determinant. Do tego celu wykorzystano metodę regresji liniowej. Wskaźniki zostały pogrupowane w pary, w których liczba projektów zrealizowanych w ramach odnowy wsi oraz udział regionów w wielkości transferu środków z tego programu (wskaźniki absorpcji) zostały odniesione do wskaźników charakteryzujących elementy kapitału społecznego. Pierwsza para wskaźników absorpcji została skorelowana z poziomem aktywności społecznej wyrażonym poprzez wskaźnik liczby organizacji społecznych (NGO) na 1000 mieszkańców. Otrzymany trend regresji liniowej wyraźnie wskazuje, iż liczba zrealizowanych projektów rośnie wraz ze wzrostem wskaźnika liczby NGO (ryc. 3, IA), jednocześnie spada wartość przedsięwzięć (ryc. 3, IB). Można wnioskować, iż im więcej podmiotów uczestniczących w aplikowaniu o środki UE i więcej realizowanych przedsięwzięć, tym mniejsza ich jednostkowa wartość. Tym niemniej poziom aktywności lokalnych społeczności ma istotne znaczenie w kwestii aplikowania o środki unijne.

Odwrotną zależność obserwuje się w zestawieniu, gdzie parametry związane z absorpcją zestawiono ze wskaźnikiem osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców. Wraz ze wzrostem stopnia przedsiębiorczości mieszkańców maleje bowiem liczba realizowanych przez nich projektów, przy jednocześnie zauważalnym trendzie do stopniowego wzrostu wartości przedsięwzięcia (ryc. 3, IIA i B).

Tabela 2. Poziom absorpcji środków z działania „Odnowa i rozwój wsi” na tle wybranych wskaźników aktywności społecznej

Województwo	Liczba zrealizowanych wniosków w przeliczeniu na:				Wartość zrealizowanych płatności (w zł) w przeliczeniu na:			
	10 tys. mieszkańców	100 miejscowości	1000 organizacji NGO	1000 podmiotów osób fizycznych	1 mieszkańca	1 miejscowość	1 organizację NGO	1 podmiot osób fizycznych
Dolnośląskie	7,7	42,2	222,3	11,3	159,1	87 279,3	45 994,0	2 332,5
Kujawsko-pomorskie	8,5	32,7	311,9	14,3	157,8	61 029,2	58 132,9	2 666,1
Lubelskie	9,8	37,9	310,9	21,1	180,8	69 586,0	57 160,5	3 872,9
Lubuskie	8,6	49,8	249,2	12,9	172,8	100 573,0	50 310,4	2 605,9
Łódzkie	7,7	19,2	243,9	13,0	174,0	43 605,7	55 419,1	2 954,9
Małopolskie	6,3	75,2	231,6	9,3	117,8	141 341,8	43 511,7	1 738,7
Mazowieckie	6,8	20,7	253,2	9,8	112,5	34 131,3	41 688,3	1 607,3
Opolskie	5,7	44,2	188,8	8,9	109,3	84 075,1	35 921,1	1 699,5
Podkarpackie	8,3	76,7	271,6	17,0	160,9	149 162,5	52 814,8	3 308,8
Podlaskie	10,6	19,3	355,4	21,7	206,1	37 564,1	69 117,1	4 219,4
Pomorskie	9,0	51,0	308,1	12,6	157,3	89 189,0	53 884,4	2 197,1
Śląskie	6,2	69,9	254,8	8,8	116,7	132 137,9	48 134,4	1 671,5
Świętokrzyskie	7,9	30,2	262,3	14,2	160,0	61 291,2	53 251,9	2 883,0
Warmińsko-mazurskie	8,5	28,8	249,0	16,6	172,7	58 440,0	50 500,6	3 372,4
Wielkopolskie	7,0	36,6	225,5	9,2	137,3	71 322,1	44 002,7	1 798,2
Zachodniopomorskie	8,1	42,4	247,6	10,1	132,0	69 033,6	40 302,5	1 647,9
Razem	7,6	35,2	256,1	11,9	145,3	66 870,6	48 646,8	2 261,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARIMR i BDL GUS, centrala w Warszawie.

Ryc. 3. Relacja i zależności pomiędzy liczbą zrealizowanych projektów w ramach odnowy wsi na 10 tys. osób (A) i udziałem regionów w transferach środków UE (B) a wybranymi wskaźnikami: liczbą organizacji 3 sektora (NGO) na 1000 mieszkańców (I), liczbą podmiotów osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców (II), odsetkiem radnych gminnych z wykształceniem wyższym (III)
Relation and relationship between the number of realized projects from the measure village renewal for 10 thousand people (A) and the participation of regions in EU funds transfers (B) and the selected indicators: number of 3 sector organizations (NGO's) per 1000 inhabitants (I), the number of natural persons conducting business activity per 1000 inh. (II), percentage of municipal councilors with higher education (III)
 Źródło/Source: obliczenia własne / own elaboration.

Ostatni zilustrowany zestaw wskaźników odniesiono do poziomu wykształcenia radnych gminnych (odsetek radnych z wykształceniem wyższym). W tym przypadku trend regresji liniowej wskazuje na dosyć zaskakującą zależność: poziom wykształcenia nie wpływał na aktywność w aplikowaniu o środki unijne związane z działaniem „Odnowa i rozwój wsi”. Im wyższy jest bowiem odsetek radnych z wykształceniem wyższym, tym większą obserwuje się inercję w działaniach na rzecz pozyskiwania środków zewnętrznych (ryc.3, IIIA i B).

Efekty przeprowadzonej analizy otrzymane zarówno w postaci zróżnicowania przestrzennego poziomu absorpcji, wartości wskaźników absorpcji i kapitału społecznego, jak i występujących między nimi zależności, wskazują na silnie zróżnicowaną gamę czynników oddziałujących na aktywność i skuteczność w aplikowaniu o środki z programu odnowy wsi. Tym niemniej takie czynniki, jak silne poczucie tożsamości i przywiązania do lokalnej społeczności czy zaangażowanie mieszkańców w różnego typu inicjatywy i przedsięwzięcia (nie tylko o sformalizowanym charakterze, np. w postaci organizacji działających w sektorze pozarządowym), wydają się mieć istotny wpływ na aktywność i włączanie się mieszkańców w inne inicjatywy, w tym realizację działań finansowanych ze środków unijnych (odnowa wsi).

W celu pogłębienia analizy związanej z wdrażaniem programu odnowy wsi, przeprowadzono szczegółowe badanie na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. Jest to region odznaczający się stosunkowo korzystnymi wskaźnikami wdrażania działań z odnowy wsi (nieco powyżej średniej dla kraju), a zarazem występują tu zarówno obszary o wysokim, jak i niskim poziomie absorpcji środków z tego działania. Pozwoliło to dokładniej rozpoznać mechanizmy determinujące aktywność społeczności lokalnych w aplikowaniu o zewnętrzne źródła finansowania przedsięwzięć z zakresu poprawy fizjonomii wsi oraz jakości życia jej mieszkańców.

Odnowa i rozwój wsi – przykład województwa kujawsko-pomorskiego

Poziom aktywności beneficjentów we wdrażaniu działania „Odnowa i rozwój wsi” wg liczby zrealizowanych wniosków

Ogółem w województwie kujawsko-pomorskim zrealizowano 972 projekty z działania „Odnowa i rozwój wsi”, w tym 533 (54,8%) z osi 3 oraz 439 (45,2%) z osi 4. Poziom zainteresowania tym programem charakteryzował się jednak dużym zróżnicowaniem przestrzennym w układzie gmin: od 1 w Chodczu (pow. włocławski) do 20 w Sępólnie Krajeńskim (pow. sępoleński) (por. ryc. 4). Wskaźnik relacji liczby zrealizowanych projektów między osi 3 a 4 wynosił 1,21 (por. tab. 3). Największą przewagę liczby projektów osi 4 (wskaźnik poniżej 1,00) stwierdzono w pow. inowrocławskim (wsk. 0,40), a w układzie gmin relacja taka miała miejsce w 40 jednostkach.

Przeciętna liczba zrealizowanych projektów w przeliczeniu na 10 tys. osób wynosiła 8,9 i była silnie zróżnicowana od 1,6 w Chodczu (pow. włocławski) i w 2,0 Pakości (pow. inowrocławski; obie gminy bez projektów w osi 3) do 30,6 w Radominie (pow. golubsko-dobrzyński) i 39,5 w Rogowie (pow. rypiński). Z punktu widzenia przyjętych uwarunkowań uwagę zwraca znaczący dystans wartości wskaźnika relacji liczby wniosków między osiami 3 i 4 między gminami położonymi na terenach dawnego zaboru rosyjskiego (1,08)

a zaboru pruskiego (1,57) oraz liczby projektów na 10 tys. mieszkańców między gminami o niższym (11,8) a wyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego (6,1). Wskazuje to, że projekty z odnowy wsi stanowią ważny czynnik aktywizacji obszarów słabszych ekonomicznie, gdzie inwestycje prospołeczne mają mniejszą szansę realizacji z wykorzystaniem budżetu gmin.

Tabela 3. Projekty z działania „Odnowa i rozwój wsi” w województwie kujawsko-pomorskim – wybrane elementy analizy przestrzennej

Wyszczególnienie		Liczba wniosków w ramach osi 3 PROW	Liczba wniosków w ramach osi 4 PROW	„Odnowa i rozwój wsi” razem		
				liczba projektów	w tym	
					relacja między osi 3 a osi 4	projekty/10 tys. osób
Województwo		533	439	972	1,21	8,9
w tym powiaty:						
Aleksandrowski		23	12	35	1,92	10,8
Brodnicki		35	35	70	1,00	14,0
Bydgoski		22	40	62	0,55	5,5
Chełmiński		35	20	55	1,75	17,1
Golubsko-dobrzyński		29	18	47	1,61	14,5
Grudziądzki		24	21	45	1,14	11,2
Inowrocławski		16	40	56	0,40	6,3
Lipnowski		28	14	42	2,00	8,1
Mogileński		13	16	29	0,81	6,3
Nakielski		26	27	53	0,96	6,1
Radziejowski		26	13	39	2,00	10,9
Rypiński		18	22	40	0,82	14,4
Sępoleński		15	30	45	0,50	10,8
Świecki		44	28	72	1,57	7,2
Toruński		47	21	68	2,24	7,7
Tucholski		32	10	42	3,20	8,7
Wąbrzeski		22	16	38	1,38	18,1
Włocławski		54	32	86	1,69	10,3
Żniński		24	25	49	0,96	6,9
uwarunkowania:						
Przyrodnicze	niekorzystne	277	204	481	1,36	8,5
	korzystne	256	236	492	1,08	9,4
Historyczne	zabór rosyjski	348	322	670	1,08	8,2
	zabór pruski	185	118	303	1,57	10,9
Poziom rozwoju	niski	357	275	632	1,30	11,8
	wysoki	176	165	341	1,07	6,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR, centrala w Warszawie.

Ryc. 4. Projekty zrealizowane w programie „Odnowa i rozwój wsi” w województwie kujawsko-pomorskim (osie 3 i 4 – razem)

Projects implemented within the „Village renewal and development” measure in the Kujawsko-Pomorskie Voivodship (axes 3 and 4 in total)

Źródło/Source: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR, centrala w Warszawie / own elaboration based on the ARMA data.

Poziom absorpcji środków z działania „Odnowa i rozwój wsi” wg zrealizowanych płatności

Całkowity koszt projektów z odnowy wsi zrealizowanych w województwie kujawsko-pomorskim wynosił 328,8 mln zł. Najwyższe wydatki poniesiono w pow. włocławskim (33,1 mln zł), a w układzie gmin (5–5,5 mln zł) w Mroczy i Nakle nad Notecią w pow. nakielskim oraz Chełmży i Łysomicach w pow. toruńskim. Płatność ta w przeliczeniu na 1 km² wynosiła średnio w regionie 18,9 tys. zł i w ujęciu powiatów wahała się od 10,5 zł w sępoleńskim do ok. 25 zł w grudziądzkim i wąbrzeskim (por. tab. 4). W układzie gmin różnice były znacznie większe i wynosiły od 4 tys. zł w Chodczu (pow. włocławski) i Skrwilnie (pow. rypiński) do 51 tys. zł w Łubiance (pow. toruński).

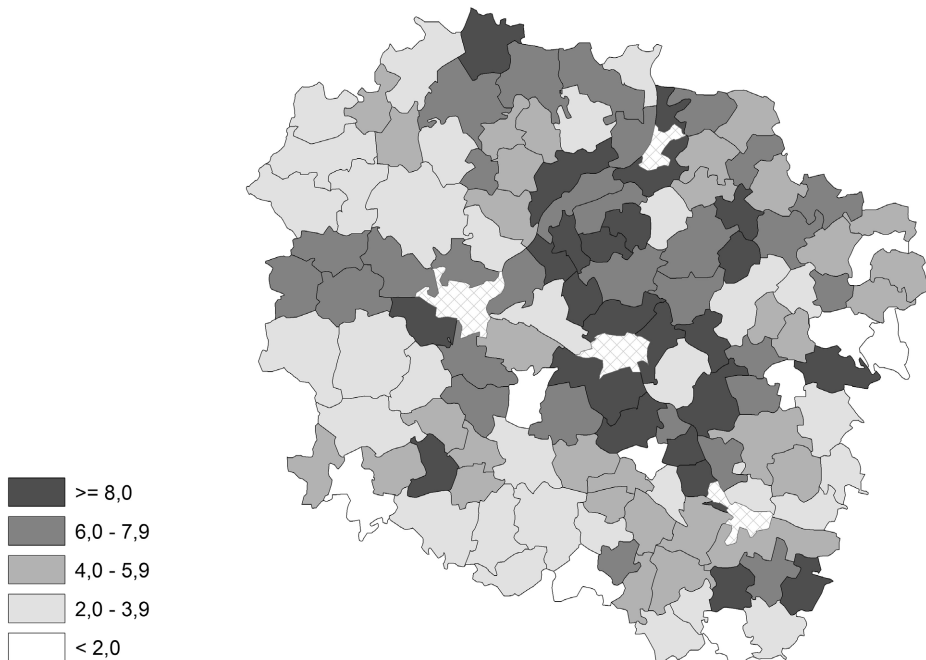
Tabela 4. Płatności z działania „Odnowa i rozwój wsi” w woj. kujawsko-pomorskim – wybrane elementy analizy przestrzennej

Wyszczególnienie		Płatności w ramach osi 3 (w mln zł)		Płatności w ramach osi 4 (w mln zł)	
		ogółem	dofinansowanie UE	ogółem	dofinansowanie UE
Województwo		201,7	109,2	127,0	67,2
w tym powiaty:					
Aleksandrowski		8,0	4,6	3,0	1,7
Brodnicki		13,1	7,1	6,2	3,3
Bydgoski		9,2	4,6	11,4	5,2
Chełmiński		12,1	6,5	5,4	2,9
Golubsko-dobrzyński		10,2	5,4	4,4	2,0
Grudziądzki		11,4	6,3	7,0	3,5
Inowrocławski		6,9	3,6	14,4	8,3
Lipnowski		11,4	6,0	4,1	2,3
Mogileński		4,3	2,4	4,9	3,2
Nakielski		11,3	6,2	9,9	5,3
Radziejowski		8,6	4,9	4,8	2,7
Rypiński		4,4	2,7	3,9	2,0
Sępoleński		5,2	2,9	3,0	1,9
Świecki		16,3	8,6	10,9	5,7
Toruński		21,7	11,5	7,9	4,2
Tucholski		12,5	6,8	3,3	1,9
Wąbrzeski		9,1	5,0	3,3	1,7
Włocławski		20,1	10,7	13,0	5,9
Żniński		6,0	3,4	6,1	3,4
uwarunkowania:					
Przyrodnicze	niekorzystne	105,0	56,7	62,6	32,1
	korzystne	96,7	52,5	64,5	35,1
Historyczne	zabór rosyjski	137,5	73,9	92,9	49,9
	zabór pruski	64,2	35,3	34,1	17,3
Poziom rozwoju	niski	132,9	72,9	73,4	39,4
	wysoki	68,8	36,3	53,6	27,8

Źródło/Source: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR, GUS i IUNiG.

Odnowa i rozwój wsi – razem				
całkowity koszt		w tym dofinansowanie UE		
mln zł	w tys. zł/1 km ²	mln zł	udział środków PROW	zł/1 mieszkańca
328,8	18,9	176,4	4,8	162
w tym powiaty				
11,0	24,3	6,3	5,4	193
19,2	18,9	10,5	4,7	209
20,5	14,7	9,8	4,8	86
17,5	34,1	9,4	8,4	292
14,7	24,2	7,4	5,3	228
18,4	25,2	9,8	5,6	243
21,3	17,8	11,9	3,8	135
15,6	15,5	8,2	4,1	158
9,2	13,6	5,5	3,7	120
21,2	18,9	11,5	5,1	132
→ 13,4	22,2	7,7	3,9	215
8,3	14,4	4,7	3,5	171
8,3	10,5	4,8	2,9	117
27,2	18,4	14,3	5,8	143
29,6	24,2	15,7	6,5	177
15,8	14,7	8,7	5,0	179
12,5	25,3	6,7	6,4	321
33,1	22,5	16,6	4,8	200
12,1	12,2	6,9	2,9	97
uwarunkowania				
167,6	16,8	88,8	4,4	157
161,2	21,8	87,6	5,3	167
230,5	18,4	123,8	4,9	152
98,3	20,1	52,6	4,6	190
206,4	20,2	112,3	4,9	210
122,4	17,1	64,2	4,5	116

Realizacja projektów w programie odnowy wsi wiąże się z określonym montażem finansowym który, oprócz wkładu własnego beneficjenta, uwzględnia dofinansowanie środkami UE. W przypadku woj. kujawsko-pomorskiego kwota ta wynosiła 176,4 mln zł, czyli 162 zł w przeliczeniu na 1 mieszkańca wsi i wykazywała duże zróżnicowanie przestrzenne, zarówno według powiatów (od 86 zł w bydgoskim do 321 zł w wąbrzeskim), jak i gmin (od 36 zł w Nowem w pow. świeckim do 662 zł w Dębowej Łące w pow. wąbrzeskim). Środki przeznaczone na dofinansowanie projektów „Odnowa i rozwój wsi” (wspomniane 176,4 mln zł) wykazywały silne przestrzenne zróżnicowanie pod względem ich udziału w łącznej puli funduszy UE wydatkowanych w ramach PROW 2007–2013 (3702 mln zł). Przeciętna wartość tego wskaźnika wynosiła 4,8% – od 2,9% w pow. sępoleńskim i żnińskim do 8,4% w chełmińskim, zaś w układzie gmin od 0,9% w Skrwilnie w pow. rypińskim do 10–11% w Lubaniu (pow. włocławski) i Łubiance (pow. toruński), a nawet 18,1% w Wielkiej Nieszawce w pow. toruńskim (por. ryc. 5). Wskaźnik ten wskazuje na rolę i znaczenie programu odnowy wsi wraz z przeznaczonymi na niego środkami, który w świadomości mieszkańców niektórych gmin niemal nie zaistniał (Pałuki, Krajna, południe Kujaw), zaś w innych społecznościach stanowił ważny instrument poprawy jakości życia dla mieszkańców wsi (szczególnie w gminach powiatu toruńskiego oraz na ziemi chełmińskiej; por. ryc. 5).

Ryc. 5. Udział dofinansowania projektów „Odnowa i rozwój wsi” (osie 3 i 4 łącznie) w łącznym wydatkowaniu funduszy UE w PROW 2007–2013 (%)

Share of co-financing the „Village renewal and development” projects (axes 3 and 4 in total) in the total expenditure of the EU funds in RDP 2007–2013 (%)

Źródło/Source: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR / own elaboration based on the ARMA data

Na przestrzenie zróżnicowanie zainteresowania realizacją programu odnowy wsi najsilniejszy wpływ miał poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, co potwierdza różnica wartości wskaźnika wielkości dofinansowania na 1 mieszkańca. Wynosiła ona od 116 zł w gminach o wysokim poziomie rozwoju do 210 zł w jednostkach, gdzie poziom ten był niższy od średniej dla regionu. Taki rozkład poziomu dofinansowania projektów z odnowy wsi wskazuje, że analizowany instrument polityki UE przyczynia się do zmniejszenia różnic w jakości życia na obszarach wiejskich.

Struktura wielkościowa według liczby i płatności zrealizowanych projektów

Wypracowany warsztat badań nad działaniem „Odnowy i rozwoju wsi” obejmuje także strukturę wielkościową zrealizowanych projektów, zarówno według liczby wniosków, jak i wydatkowanych kwot (por. tab. 5).

Tabela 5. Projekty „Odnowa i rozwój wsi” w województwie kujawsko-pomorskim realizowane w ramach PROW 2007–2013 – struktura według liczby i wielkości dofinansowania UE

Razem	Udział projektów wg wielkości dofinansowania (%)										Średnio – tys. zł/1 projekt	
	do 50 tys. zł	50–100	100–150	150–200	200–250	250–300	300–350	350–400	400–450	450–500 tys.		
Odnowa i rozwój wsi jako działanie w ramach osi 3 PROW – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej												
liczba	533,0	7,9	17,1	15,6	11,6	14,4	11,3	6,8	5,6	4,3	5,4	204,9
młn zł	109,2	1,3	6,2	9,2	9,9	15,7	15,1	10,6	10,3	8,7	12,9	
Odnowa i rozwój wsi jako projekty w ramach osi 4 PROW – LEADER – Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju												
liczba	439,0	19,8	22,6	15,9	12,8	10,7	5,7	5,2	2,5	2,7	2,1	153,1
młn zł	67,2	4,5	11,0	13,2	14,5	15,7	10,1	10,9	6,3	7,4	6,4	
Odnowa i rozwój wsi – razem osie 3 i 4												
liczba	972,0	13,3	19,5	15,7	12,1	12,8	8,7	6,1	4,2	3,6	3,9	181,5
młn zł	176,4	2,5	8,0	10,7	11,7	15,7	13,2	10,8	8,8	8,2	10,4	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

Jak wykazały badania, przeciętny poziom dofinansowania projektów w ramach programu odnowy wsi sięgnął 181,5 tys. zł (w tym 204,9 tys. zł w osi 3 i 153,1 tys. zł w osi 4). Analiza struktury według liczby wykonanych przedsięwzięć wykazała, iż największy udział mają niewielkie projekty, tj. w przedziale 50–100 tys. zł (19,5%) oraz 100–150 tys. zł (15,7%). Z kolei zróżnicowanie według poziomu uzyskanego dofinansowania wskazuje na przewagę projektów z przedziałów 200–250 tys. zł (15,7%) i 250–300 tys. zł (13,2%). Lista projektów zrealizowanych w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” o maksymalnym poziomie dofinansowania (500 tys. zł) obejmuje 12 pozycji (głównie oś 3, oprócz 3 ostatnich), w tym:

- budowa świetlic wiejskich w miejscowości Łazieniec i Wołuszewo (gm. Aleksandrów Kujawski),
- kompleksowy remont dachu kościoła w Grabiu (gm. Aleksandrów Kujawski),

- budowa ośrodka dydaktyczno-rekreacyjnego przy Zielonej Szkole w Gorenium Dużym (gm. Baruchowo),
- budowa boisk sportowych w Gortatowie i Mszanie wraz z budową placu zabaw w Gortatowie i placu spotkań w Mszanie (gm. Brodnica),
- rozwój miejscowości Śmiłowice poprzez przebudowę poddasza szkoły na cele społeczno-kulturalne, remont zaplecza kuchennego na potrzeby świetlicy wiejskiej oraz przebudowę boiska sportowego w Choceniu (gm. Choceń),
- przebudowa i przystosowanie remizy w Choceniu do funkcji społeczno-kulturalnych (gm. Choceń),
- Kamieńska Przestrzeń Rekreacyjna – rozbudowa, przebudowa, wyposażenie oraz zagospodarowanie terenu wokół budynku zaplecza obsługi plaży nad jeziorem Mochel w Kamieniu Krajeńskim (gm. Kamień Krajeński),
- budowa boiska trawiastego do piłki nożnej w Ostaszewie (gm. Łysomice),
- zagospodarowanie terenu wokół Szkoły Podstawowej w Mroczy (gm. Mrocza),
- budowa świetlicy wiejskiej w miejscowości Krobia (gm. Lubicz),
- budowa świetlicy wiejskiej wraz z zapleczem ornitologicznym we wsi Wiele (gm. Mrocza),
- budowa centrum ekologiczno-kulturalnego w Trzeciewnicy (gm. Nakło n. Notecią).

Struktura rodzajowa według grup wnioskodawców

Analiza projektów z odnowy wsi objęła również strukturę według rodzaju wnioskodawcy. Wykazano, że lista beneficjentów jest zdominowana przez urzędy gmin oraz instytucje im podległe (łącznie 91,4% ogółu zrealizowanych wniosków). Kolejną pozycję zajmują kościoły i związki wyznaniowe (8,2%), a zaledwie 0,5% stanowiły inwestycje realizowane przez organizacje pozarządowe (por. tab. 6). W grupie tej odnotowano jedynie 5 projektów, realizowanych przez:

- Caritas Diecezji Bydgoskiej (gm. Nakło nad Notecią) – zagospodarowanie terenu parku pałacowego w Olszewce (458,3 tys. zł dofinansowania ze środków unijnych),
- Stowarzyszenie Lokalne Salezjańskiej Organizacji Sportowej w Przecznie (gm. Łubianka) – plac zabaw z ogrodzeniem oraz remont i wyposażenie świetlicy (235 tys. zł),
- Towarzystwo Oświatowe „Od Nowa” (gm. Unisław) – zagospodarowanie terenu sportowo-rekreacyjnego w miejscowości Grzybno (78,4 tys. zł),
- Europejskie Centrum Współpracy Młodzieży (gm. Zławieś Wielka) – budowa świetlicy dla dzieci i młodzieży wraz z wyposażeniem przy Parafii Rzymskokatolickiej P.W. Podwyższenia Krzyża Świętego w Górsku (491,7 tys. zł),
- Chorągiew Kujawsko-Pomorską Związku Harcerstwa Polskiego (gm. Mrocza) – wyposażenie Harcerskiej Stanicy Wodnej w Rościminie: zakup sprzętu i wyposażenia rekreacyjno-sportowego (230,2 tys. zł).

Tabela 6. Struktura liczby projektów wykonanych w działaniu „Odnowa i rozwój wsi” w woj. kujawsko-pomorskim wg rodzaju wnioskodawcy (972 proj. = 100%)

Wyszczególnienie	Urzędy gmin (854) oraz instytucje im podległe (34) – razem 888 projektów	Kościoły i związki wyznaniowe – 79 projektów	Organizacje pozarządowe – 5 projektów
Województwo	91,4	8,2	0,5
w tym powiaty:			
Aleksandrowski	77,1	22,9	-
Brodnicki	92,9	7,1	-
Bydgoski	98,4	1,6	-
Chełmiński	90,9	7,3	1,8
Golubsko-Dobrzyński	91,5	8,5	-
Grudziądzki	91,1	8,9	-
Inowrocławski	100,0	0,0	-
Lipnowski	92,9	7,1	-
Mogileński	86,2	13,8	-
Nakielski	88,7	7,5	3,8
Radziejowski	94,9	5,1	-
Rypiński	97,5	2,5	-
Sępoleński	84,4	15,6	-
Świecki	91,5	9,9	-
Toruński	89,7	7,4	2,9
Tucholski	92,9	7,1	-
Wąbrzeski	92,1	7,9	-
Włocławski	90,7	9,3	-
Żniński	85,7	14,3	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

Struktura rodzajowa według rodzaju kosztów kwalifikowanych

Analiza projektów zrealizowanych w ramach odnowy wsi zawiera 12 kategorii rodzaju kosztów kwalifikowanych. W celu uproszczenia analizy, przy wykorzystaniu opisów złożonych wniosków, wydzielono 3 główne kategorie kosztów:

- a) koszty budowlano-remontowe⁸,
- b) koszty infrastrukturalne⁹,

⁸ W tym: (1) budowa, przebudowa, remont lub wyposażanie budynków pełniących funkcje rekreacyjne, sportowe i społeczno-kulturalne, w tym świetlic i domów kultury, z wyłączeniem szkół, przedszkoli i żłobków, (2) budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów małej architektury;

⁹ W tym: (3) budowa, przebudowa lub remont przeznaczonych do użytku publicznego ścieżek rowerowych, szlaków pieszych, placów zabaw, miejsc rekreacji oraz obiektów sportowych, z wyłączeniem sal sportowych przeznaczonych wyłącznie dla szkół lub przedszkoli, (4) zakup towarów służących przedsięwzięciom związanym z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnych lub tradycyjnych zawodów, (5) kształtowanie obszarów o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, sprzyjających nawiązywaniu kontaktów społecznych, ze względu na ich położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, w szczególności poprzez odnawianie lub

c) koszty rewitalizacyjne¹⁰.

Wykorzystując powszechnie stosowaną w badaniach przestrzennych wsi i rolnictwa metodę kolejnych ilorazów wydzielono 4 zasadnicze typy strukturalne kosztów kwalifikowanych projektów wykonanych w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi”:

- I o dużej randze kosztów remontowo-budowlanych (A), skupiający 62 gminy, w tym podtypy, gdzie udział w/w kosztów określono jako dominujący lub bardzo duży (Ia – 38 gmin) oraz przeważający (Ib – 24 gmin);
- II o dużej randze kosztów infrastrukturalnych (B), skupiający 44 gminy, w tym podtypy, gdzie udział w/w kosztów określono jako dominujący lub bardzo duży (IIa – 23 gminy) oraz przeważający (IIb – 21 gmin);
- III o dużej randze kosztów rewitalizacyjnych (C), skupiający zaledwie 4 gminy, w tym podtyp IIIa, gdzie udział w/w kosztów określono jako dominujący (Dobrzyń nad Wisłą w pow. lipnowskim) oraz IIIb z udziałem bardzo dużym lub przeważającym (3 gminy);
- IV o równorzędnych udziałach kosztów, w tym: A, B, C (po 2 ilorazy, podtyp IVa – gmina Bobrowo w pow. brodnickim), A i B (po 3 ilorazy, podtyp IVb – 15 gmin) oraz A i C (po 3 ilorazy, podtyp IVc – 1 gmina Łasin w pow. grudziądzkim (por. tab. 7, ryc. 6).

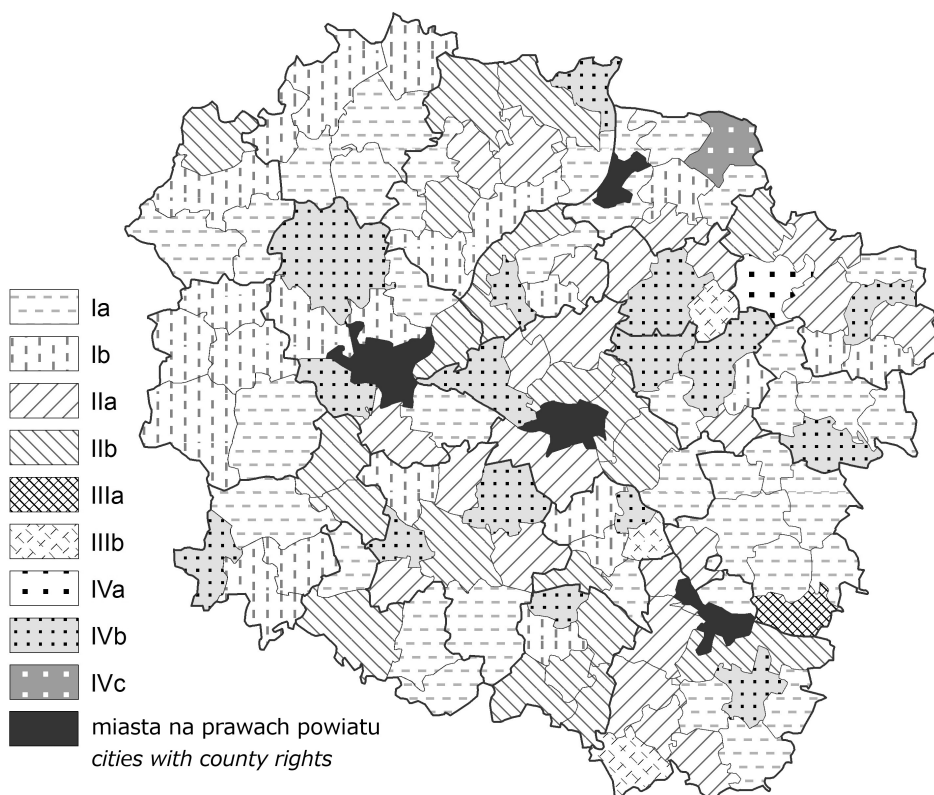
Przeprowadzone badanie w ramach pogłębionej analizy na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego związane z działaniem „Odnowa i rozwój wsi” wykazało, że zrealizowane projekty charakteryzują się dużym zróżnicowaniem. Dotyczy to zarówno aspektu przestrzennego, poziomu aktywności (mierzonego liczbą wniosków), skuteczności (wielkość pozyskanych środków), struktury beneficjentów, jak i typów realizowanych przedsięwzięć. Wielkość środków przeznaczonych na wdrażanie działania odnowy wsi istotnie przyczyniła się do zrealizowania szeregu przedsięwzięć infrastrukturalnych, poprawy jakości życia mieszkańców wsi oraz jej poprawy w zakresie fizjonomii, architektury czy też rozwoju i dostępności usług, a tym samym wpłynęła na szeroko rozumiany rozwój obszarów wiejskich.

Niepokojących wniosków dostarczają jednak otrzymane wyniki związane ze strukturą wnioskodawców. Wyraźnie zauważalna jest bowiem dominacja gminy, jako podmiotu, wraz z podległymi jej instytucjami i organizacjami w aplikowaniu o środki unijne skierowane na odnowę wsi. Jedną z najistotniejszych kwestii przyświecających tej idei (aktywizacja i organizacji mieszkańców wsi jako społeczności lokalnej zdolnej do podejmowania zbiorowych działań na rzecz wsi) ciągle pozostaje niezrealizowanym postulatem. Być może doświadczenia wynikające z wdrażania odnowy wsi w perspektywie 2007–2013 przyczynią się do poprawy sytuacji w tym zakresie w obecnie wdrażanej perspektywie 2014–2020 i środków ciężkości w braniu odpowiedzialności za rozwój wsi jako swojego miejsca zamieszkania,

budowę parkingów, chodników lub oświetlenia ulicznego, (6) urządzenie i porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku, (7) budowa, przebudowa lub remont infrastruktury turystycznej, (8) zagospodarowanie zbiorników i cieków wodnych w celu wykorzystania ich do rekreacji lub poprawy estetyki miejscowości;

¹⁰ W tym: (9) rewitalizacja budynków wpisanych do rejestru zabytków lub objętych wojewódzką ewidencją zabytków, użytkowanych na cele publiczne oraz obiektów małej architektury, odnawianie lub konserwacja lokalnych pomników historycznych i miejsc pamięci, (10) zakup i odnawianie obiektów charakterystycznych dla danego regionu lub tradycji budownictwa wiejskiego i ich adaptacja na cele publiczne, (11) budowa, przebudowa, remont lub wyposażanie obiektów budowlanych przeznaczonych na cele promocji lokalnych produktów i usług, w tym: pawilonów, punktów wystawowych, sal ekspozycyjnych lub witryn, (12) odnawianie elewacji zewnętrznych i dachów w budynkach architektury sakralnej wpisanych do rejestru zabytków lub objętych wojewódzką ewidencją zabytków i odnawiania cmentarzy wpisanych do rejestru zabytków.

przejmą mieszkańcy. Można założyć, iż pierwsza pełna perspektywa wdrażana w Polsce¹¹ służyła przede wszystkim realizacji zapóźnień w kwestiach rozwojowych i środki kierowano głównie na rozwój podstawowej infrastruktury technicznej i społecznej niezbędnej do wdrażania dalszych przedsięwzięć, w tym również tych o charakterze społecznym. Pozostaje zatem żywić nadzieję, iż skoro podstawowa (i niezbędna) baza została w większości zbudowana i osiągnięto już pewien poziom rozwoju, to nadchodzi czas na większe zaangażowanie w realizację przedsięwzięć o charakterze społecznym, kulturowym czy edukacyjnym.

Ryc. 6. Typy struktury kosztów inwestycyjnych wg gmin województwa kujawsko-pomorskiego – odnowa i rozwój wsi (oś 3 i 4 – razem), PROW 2007–2013
Types of investment cost structure by communes of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship – „Village Renewal and Development” (axes 3 and 4 – total), RDP 2007–2013
 Źródło/Source: opracowanie własne/own elaboration.

¹¹ W poprzedniej 7-letniej perspektywie, tj. 2000–2006 Polska uczestniczyła jedynie przez nieco ponad 2,5 roku (od maja 2004 do 2006 r.). Perspektywa 2007–2013 była więc pierwszą, w której nasz kraj uczestniczył w pełni i mógł realizować długoterminowe przedsięwzięcia, co mogło także stanowić czynnik decydujący o kierunkach i poziomie absorpcji

Tabela 7. Typy strukturalne kosztów kwalifikowanych projektów z odnowy wsi

Typ	Liczba ilorazów			Liczba gmin
	koszty budowlano-reмонтowe (A)	koszty infrastrukturalne (B)	koszty rewitalizacyjne i podobne (C)	
Ia	6	0	0	23
Ia	5	0	1	1
Ia	5	1	0	14
Ia	dominujący lub bardzo duży udział kosztów remontowo-budowlanych (A)			38
Ib	4	0	2	2
Ib	4	1	1	1
Ib	4	2	0	17
Ib	3	0	3	1
Ib	3	2	1	3
Ib	przeważający udział kosztów remontowo-budowlanych (A)			24
IIa	0	6	0	8
IIa	1	5	0	15
IIa	dominujący lub bardzo duży udział kosztów infrastrukturalnych (B)			23
IIb	2	4	0	16
IIb	0	4	2	1
IIb	1	4	1	2
IIb	1	3	2	2
IIb	przeważający udział kosztów infrastrukturalnych (B)			21
IIIa	0	1	5	1
IIIa	dominujący lub bardzo duży udział kosztów rewitalizacyjnych (C)			1
IIIb	0	2	4	1
IIIb	1	2	3	1
IIIb	2	1	3	1
IIIb	przeważający udział kosztów rewitalizacyjnych (C)			3
Iva	2	2	2	1
Iva	Równorzędny udział kosztów A, B, C			1
Ivb	3	3	0	15
Ivb	Równorzędny udział kosztów A i B			15
Ivc	3	0	3	1
Ivc	Równorzędny udział kosztów A i C			1

Źródło: opracowanie własne.

Konkluzja

Program odnowy wsi jest ściśle ukierunkowany na oddolną mobilizację zasobów wiejskich, zaś nadrzędne cele koncentrują się wokół konieczności podejmowania działań na rzecz integracji społeczności wiejskich, waloryzacji przestrzeni wsi w zakresie infrastruktury technicznej i społecznej, krajobrazu, architektury i usług oraz realizacji przedsięwzięć podnoszących standard życia. Efektem tego miała być szeroko rozumiana poprawa warunków życia i lepsze warunki do osiedlania oraz wzrost ekonomicznej niezależności wsi poprzez poprawę warunków do inwestowania, rozwoju usług, tworzenia miejsc pracy i zarobkowania poza rolnictwem.

Biorąc pod uwagę powyższe założenia, należy uznać, iż działanie „Odnowa i rozwój wsi” wdrażane poprzez PROW 2007–2013 w znacznym stopniu przyczyniło się do osiągnięcia założonych celów. Pula środków przeznaczonych na to działanie istotnie wpłynęła na zrealizowanie szeregu przedsięwzięć i poprawę sytuacji w zakresie infrastruktury, fizjonomii wsi czy rozwoju usług. Szeroko rozumiana infrastruktura (techniczna i społeczna) jest zaś czynnikiem mającym szczególnie znaczenie przy podwyższaniu standardu życia mieszkańców wsi (Chudy 2011), tym samym wpływając na rozwój obszarów wiejskich. Realizacja zadań na powyższej płaszczyźnie wpisuje się zatem w jedno z najważniejszych celów przyświecających idei odnowy wsi.

Odrębnego spojrzenia wymaga jednak ocena programu z punktu realizacji celów społecznych. Zasadnicza idea przyświecająca odnowie wsi polega bowiem na organizacji jej mieszkańców jako społeczności lokalnej, tj. zdolnej do podejmowania zbiorowych działań na rzecz wsi opartej na wzajemnym zaufaniu i zgodzie co do celów dalszego rozwoju¹². Szansą na możliwości korzystania z dorobku europejskiego ruchu odnowy wsi jest aktywna społeczność lokalna, rozporządzająca swoimi organizacjami społecznymi dla rozwiązywania problemów, związanych z miejscem zamieszkania i życia. To lokalna wspólnota mieszkańców jest czynnikiem sprawczym w procesie odnowy obszarów wiejskich, która stanowi nie tylko podmiot przemian i rozwoju, lecz jest również ich animatorem. Natomiast władza lokalna i administracja powinny pełnić funkcję usługową (działania ukierunkowane na rzecz zaspakajania potrzeb społeczności) oraz instrumentalną w realizacji celów strategicznych. Tymczasem, jak wykazała przeprowadzona analiza, w Polsce jest dokładnie odwrotnie. To samorząd wraz z podległymi jednostkami i podmiotami, w większości odpowiada za kreowanie inicjatyw.

Głównym zasobem bądź też bogactwem każdego sołectwa, wsi są ich mieszkańcy. Zmiana świadomości mieszkańców i ich nastawienia do wspólnej pracy na rzecz swoich małych ojczyzn pozostaje najważniejszym zadaniem do zrealizowania w ramach programu odnowy wsi. Należy im tylko w nieznacznym stopniu pomóc, pokazać drogi wyboru oraz szanse, jakie przed nimi stoją. O ile bowiem z ekonomiczno-infrastrukturalnej perspektywy widać znaczne korzyści, o tyle aspekt społeczny i próba aktywizacji mieszkańców poprzez włączenie ich w zbiorowe działania ciągle pozostaje na niewystarczającym poziomie.

¹² por. Wójcik M., *Odnowa wsi jako problem badań geograficzno-osadniczych. Aspekty teoretyczne i praktyczne*; referat przygotowany na XXXIII Seminarium Geografii Wsi pt. „Odnowa i rewitalizacji wsi. W kierunku nowych paradygmatów kształtowania wiejskiej przestrzeni” organizowane przez Instytut Rozwoju Miast w Krakowie, 1–2 czerwca 2017, materiały pokonferencyjne, dostęp: lipiec 2017, <http://33seminarium.weebly.com/prezentacje.html>

Artykuł powstał w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/B/HS4/00364.

Literatura

- Adamiak Cz., Rudnicki R.**, 2016, *Ocena spójności terytorialnej obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego pod względem infrastruktury technicznej i społecznej w kontekście Aglomeracji Bydgosko-Toruńskiej ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania funduszy unijnych*, [w:] D. Kołodziejczyk (red.), *Ocena poziomu spójności terytorialnej pod względem infrastruktury technicznej i społecznej w kontekście na obszarach wiejskich w kontekście wybranych aglomeracji miejskich Polski*, IERIGŻ, Monografie Programu Wieloletniego, 41, Warszawa, s. 112–166.
- Biczkowski M.**, 2013, *Fundusze unijne jako czynnik rozwoju regionalnego w odniesieniu do koncepcji rozwoju neoendogenicznego*, *Studia Obszarów Wiejskich*, 34, s. 71–85.
- Biczkowski M., Grabowska A.**, 2015, *Odnowa wsi w świetle wdrażania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 na przykładzie województwa mazowieckiego*, *Roczniki Naukowe SE-RiA*, XVII, 6, Warszawa-Poznań-Kołobrzeg, s. 25–31
- Chudy W.**, 2011, *Rozwój infrastruktury obszarów wiejskich*, *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 10, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Kraków, s. 97–106.
- Czapiewska G.**, 2011, *Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza*, *Barometr Regionalny*, 3 (25), WSZiA, Zamość, s. 85–94.
- Idziak W., Wilczyński R.** 2013, *Odnowa wsi: przestrzeń, ludzie, działania*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.
- Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce. Studia i analizy statystyczne*, 2013, GUS, Warszawa.
- Kaleta A.**, 1992, *Podstawowe założenia odnowy obszarów wiejskich Europy*, [w:] M. Wieruszewska (red.), *Odnowa wsi – między mitem a nadzieją*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 13–46.
- Kamiński R.**, 2008, *Aktywność społeczności wiejskich. Lokalne inicjatywy organizacji pozarządowych*. Problemy rozwoju wsi i rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa.
- Klekotko M.**, 2005, *Wiejskie społeczeństwo obywatelskie czy wiejskie społeczności obywatelskie? O problemach badania obywatelskości ludności wiejskiej*, [w:] K. Gorlach, G. Foryś (red.), *W obliczu zmiany: wybrane strategie działania mieszkańców polskiej wsi*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, s. 107–117.
- Kłodziński M.**, 2007, *Program odnowy wsi a jej kapitał ludzki, społeczny i kulturowy*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 87–104.
- Koreleski K.** 2007: *Koncepcja rozwoju zrównoważonego w unijnej polityce kształtowania obszarów wiejskich*, *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich PAN*, 1, Kraków, s. 19–26.
- Kutkowska B., Piławka T.**, 2012, *Program odnowy wsi jako instrument wzmacniający jakość kapitału społecznego*, *Roczniki Naukowe SERiA*, XIV, 3, s. 232–237.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013*; 2016, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Ray C.**, 1997, *Towards a theory of the dialectic of rural development*, *Sociologia Ruralis*, 27 (3), s. 345–362.

- Rudnicki R., Kozłowski L.**, 2012, *Obszary wiejskie województwa kujawsko-pomorskiego – diagnoza prospektywna (2002–2010) i wizja rozwoju do 2050 r.*, Studia Obszarów Wiejskich, 31, s. 95–127.
- Wilczyński R.**, 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy, Program Agro-Info, Poznań.
- Wilczyński R.**, 2008, *Programy odnowy wsi w Polsce*, [w:] J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi*, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa, s. 99–116.
- Wilczyński R.**, 2012, *Społeczność wiejska jako aktywny podmiot rozwoju – możliwości i ograniczenia*, [w:] *Odnowa wsi szansą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, materiały z Forum Debaty Publicznej pt. „Potencjał obszarów wiejskich szansą rozwoju”, Warszawa, s. 33–35.
- Wójcik M.**, 2010, *Struktura i działanie – społeczno-geograficzna interpretacja oddziaływania funduszy Unii Europejskiej na przykładzie programu „Odnowa Wsi”*, Studia Obszarów Wiejskich, 24, s. 186–201.

Summary

The main objective of the article is to present the level of realization, spatial differentiation and the effects of the “Village renewal and development” measure implemented through the Rural Development Program 2007–2013 (RDP). The scale of resources involved in the implementation of the program implies that it was one of the strongest impacting instruments in the field of improving the quality of rural life. In addition, this activity was an impulse activating endogenous potential of individual territorial units, including stimulation of local communities. In order to fully identify the significance and scale of the rural renewal program, the analysis was carried out at various spatial scales, i.e. national and regional (on the example of the Kujawsko-Pomorskie Voivodship) and local - examples of investments in selected municipalities/towns. The analysis involved indicators characterizing selected elements of social capital for the purpose of assessing the level of funds absorption and activity of residents in applying for funds within the village renewal program.

